

EGOÏSME EN ALTRUÏSME

DOOR N. WESTENDORP BOERMA.

„Ik stel mijn lezers voor ons alleen te laten leiden door wetenschappelijke belangstelling, het ‚warme hart‘ het zwijgen op te leggen en alleen het ‚koele verstand‘ het woord te gunnen. Ik zal er naar streven hun niet de gelegenheid te geven om de vraag te stellen, of ik de dingen goed *bezie*, maar wel of ik ze goed *zie*, zooals zij zijn, en hun verband op aannemelijke wijze verklaar”.¹⁾ Die woorden maak ik voor de volgende bladzijden tot de mijne. Men verwachtte geen ethische beschouwing, geen aanwijzing van gedragsregels; ik wil niets anders dan nagaan, wat op het terrein, waarvan het opschrift een aanduiding is, te zien valt. Inderdaad munt deze methode, indien men aan onze werkmanier dien naam wil geven, niet uit door nieuwigheid; zelfs kan zij een weinig verouderd schijnen; waarover ik geen oogenblik zal redetwisten. De vraag is slechts, of langs dezen weg iets te bereiken is; en dat zal uit de studie zelve moeten blijken.

Ik zette boven dit opstel: Egoïsme en altruïsme. Behoor ik nu met een definitie te beginnen: egoïsme is.... en altruïsme is....? Ik zal het niet doen. In definities is rust, maar op geestelijk terrein, waar zóóveel onbekends is, is het een gevaarlijke rust; meestal brengen zij op een dwaalspoor; door de begrip-vorming raken wij in de begripsverwarring. Het proces komt gewoonlijk hierop neer: wij nemen iets kenmerkends, iets dat direct in het oog valt, en bovendien bijzonder goed bij de eigen opvatting past, en wij meenen gereed te zijn; inderdaad zijn wij niets, hoegenaamd niets, verder; wij hebben integendeel onszelven het uitzicht op de werkelijkheid belemmerd door ons op te sluiten in den kring van confuse voorstellingen, die tevoren reeds in onzen geest waren. Zelfs de grootste wijsgeeren maakten zich hieraan schuldig; zij merkten niet, dat zij in hun definities stilletjes hun eigen wijsbegeerte hadden neergelegd; geen wonder, dat het resultaat precies bij het stelsel paste; maar daarom was voor anderen de waarde juist heel gering. Argwaan tegenover definities is daarom zéér gepast, en allermeeest bij denkbeelden, die nauwkeurig en doorzichtig *schijnen* te zijn, doordat wij ze in 's levens praktijk met gemak en, in 't algemeen, zonder veel kans op misverstand gebruiken;

¹⁾ De Bussy, Inleiding tot de Zedekunde.

alle zedelijke denkbeelden vallen hier onder, men kan er nooit voorzichtig genoeg mee zijn. M. i. kunnen wij alleen *voorloopige* definities geven, definities zonder eenige pretentie, waarbij wij ons altijd bewust blijven, dat zij niet voor goed, niet volstrekt zijn, en enkel bedoelen een verschijnsel aan te duiden, een stukje werkelijkheid, waarnaar wij willen zien, dat wij uitkiezen voor waarneming en onderzoek. Mijn verzet gaat niet tegen bepalingen; bepalen, d. i. aanwijzen, is noodzakelijk, en hoe nauwkeuriger, des te beter; mijn verzet richt zich tegen de algemeene schijn-bepalingen, tegen de schijnbaar soliede begrippen, waarin als bewezen ondersteld wordt wat nog een onderzoek naar alle zijden behoeft. ¹⁾

Ik licht dit toe met een definitie van „altruïsme”, die Mc Connell ergens geeft ²⁾, maar die men in bijna dezelfde bewoordingen bij anderen kan vinden: „Men kan zeggen, dat iemand altruïstisch is, wanneer hij welbewust en opzettelijk het welzijn van anderen beoogt. Het ware altruïsme is, als men vrijwillig anderer heil zoekt om dat heil zelf, d. i. zonder bij-redenen” . . .

De definitie klinkt niet zoo kwaad, en zij kan op veler instemming rekenen. En toch valt met haar niets te beginnen. Zij stelt iets vast, waarvan wij tevoren niets weten, iets dat men nog moet bewijzen en dat door velen in twijfel is getrokken. Zij gaat er van uit, dat wij het welzijn van een ander kunnen zoeken, omdat het 't welzijn van een ander is, en daarom alléén. Dat mag nu aan velen volkomen evident lijken, het is toch niet evident; hetgeen blijkt uit het feit, dat het door veel wijsgeeren en sociologen is en wordt weersproken. De vraag is juist, of en waarom wij het geluk van anderen kunnen en zullen zoeken. En met het antwoord daarop moeten wij eindigen, wij kunnen er niet mee beginnen. De voorzichtigheid gebiedt om bij den aanvang al wat disputabel is angstvallig te vermijden.

Ik ontken hiermee niet, dat het woord „altruïsme” een dergelijke gedachte als in de definitie van Mc Connell is neergelegd, voor den geest brengt; en evenmin ontken ik, dat Comte, van wien zooals men weet deze term afkomstig is, iets van dien aard bedoelde; dat zal wel zoo zijn; feitelijk ligt de moraalopvatting van Comte en van wie aan hen verwant zijn, in dit woord besloten; men zou het

¹⁾ Deze opmerkingen zijn waarlijk al heel oud. Vgl. Berkeley's *Introduction*, over de abstracte begrippen, of wat Durkheim zegt in de *Règles de la méthode sociologique* p. XIV: on croit pouvoir, en quelques pages ou en quelques phrases, atteindre l'essence même des phénomènes les plus complexes. Wijs is ook hetgeen Olzeil-Newin opmerkt in een uitstekend, vergeten geschriftje: *Die Unlösbarkeit der ethischen Probleme* S. 17. Es ist gewiss für die Wissenschaft erforderlich, jedem Begriff einen völlig bestimmten Inhalt zu geben; deshalb scheint es mir aber nicht weniger wissenschaftlich, einen Begriff, der etwas höchst Unbestimmtes bezeichnet, mit voller Bestimmtheit als einen solchen anzuerkennen.

²⁾ The duty of altruism.

woord een verkorte uitdrukking kunnen noemen van Comte's gezegde: „Het probleem, dat de moraal zoekt op te lossen, bestaat in de onderordering van den individu onder de sociabiliteit; de gansche moraal is: vivre pour autrui”. Wat ik beweer is alleen dit: de definitie van Mc Conell is slechts een woord-definitie, die meer of minder duidelijk herinnert aan een bepaalde theorie, maar ons niet een verschijnsel aanwijst, waarnaar wij kunnen zien en waarover wij kunnen gaan denken.

Hier moet ik mijn twijfel bekennen, of ik mijn onderwerp wel met dé tegenstelling: *Egoïsme en altruïsme* mag aanduiden. Ik erken, dat de titel aanleiding tot misverstand kan geven. Toch heb ik hem behouden; wij plegen nu eenmaal voor beschouwingen over het verband van „ego” en „alter” deze terminologie te gebruiken, en het is héél moeilijk een kort en volkomen nauwkeurig opschrift te vinden.¹⁾ Men gelieve echter steeds te bedenken, dat ik niet over een of andere theorie schrijf; men zou dan reden hebben om straks mij toe te voegen: Maar dat alles is geen „altruïsme”, heeft met altruïsme in den gangbaren zin niets te maken. Nu, ik wil daarover ook niet schrijven; ik leg alle theorieën en algemeene begrippen ter zijde, en beproef enkel iets te laten zien van het verband tusschen „ik” en „de andere”, „ego” en „alter”.

Van deze beide: „ego” en „alter”, geef ik geen nadere bepaling; ik zou — aangenomen dat ik hiertoe bij machte was — zeer theoretisch moeten zijn, en aan het vraagstuk zelf niet toekomen; het nader bepalen en onderscheiden komt daarna, als wij het terrein overzien. Hierover zijn allen het eens, dat „ik” nu eens meer of minder op mij zelf sta, aan mij zelf denk, voor mij zelf zorg, dan weer met anderen in aanraking ben, aan hen denk, voor hen zorg. Er zijn allerlei graden, van een bijna geheel op zichzelf staan, tot een bijna absoluut opgaan in een ander; het feit zelf verandert daardoor niet; niemand die bij zinnen is, vermag het te betwijfelen.

Ik weet intusschen zeer wel, dat men *beweerd* heeft dit te betwijfelen. Een oogenblik moet ik daarbij stilstaan. Het is deze bekende redeneering: Kan ik wel ooit buiten mijzelf treden? Kan ik denken over iets, dat niet in *mijn* bewustzijn is? Kan ik ooit handelen behalve op grond van *mijn* neiging, van iets *in mij*, dat tot handelen mij drijft? Als ik iets doe, is het niet, omdat ik er lust in heb het te doen, en zou

¹⁾ Zoo ook Le Dantec, *L'égoïsme base de toute société, Préface*: Le mot „égoïsme” ne me satisfait pas pleinement: on a en effet donné à ce mot une signification psychologique qui en fait le qualificatif désignant une classe d'hommes par opposition à une autre classe d'hommes, les „altruistes” ou gens dévoués. J'aurais donc peut-être préféré le terme: „instinct de conservation”. Mais à la réflexion je me suis décidé à conserver le mot „Egoïsme”, en lui attribuant le sens étymologique.

het zonder dien lust, die aandrift niet uitblijven? Is dus niet alles egoïsme? Is dat niet logisch noodzakelijk?

Men begrijpt, dat deze redeneering zich ten deele beweegt om een woorden-kwestie. Het staat ieder vrij het woord egoïsme op deze wijze te gebruiken. Maar het is het gewone gebruik niet. Wanneer iemand met zijn geheele hart, uit innerlijke aandrift, die, wat zij verder moge zijn, toch altijd zijn eigen aandrift is, zich geeft aan een zaak, aan menschen, aan een gemeenschap, dan zal ik toch nooit op dien grond zeggen: „Wat een egoïst!” Het zou onzinnig zijn; wij verstaan allen onder het woord iets anders dan dit, en zulk gebruik geeft dus aanleiding tot misverstand. En verder, wil men zoo redeneeren, dan keert daarna toch hetzelfde probleem in ietwat anderen vorm terug. *Mijn* neiging immers kan gericht zijn op mijzelf, mijn genot, mijn voorspoed, mijn eer, *mijn* neiging kan zich ook richten op anderen, op hun geluk. Deze beide vallen niet samen; met die algemeene redeneering is dat althans niet uitgemaakt. Het is als met de ken-theoretische waarheid, waarmee Schopenhauer zijn hoofdwerk begint: *Die Welt ist meine Vorstellung*. De waarheid is onaantastbaar, in zooverre zij zegt, dat wij van de stoffelijke dingen niets kunnen weten, tenzij door onze gewaarwordingen en onze voorstellingen; de dingen zelf komen niet in onzen geest. En ik voor mij ga gaarne verder en erken niet slechts een subjectief (wat niet beteekent „willekeurig”) element in onze kennis, maar ook in de werkelijkheid zelve. Ook van deze waarheid evenwel kan men misbruik maken. Men mag hiermee niet het werkelijkheids-probleem opgelost achten. Er blijft een probleem. Er is een duidelijk verschil tusschen de voorstellingen, die komen en gaan in onzen geest, bij waken en droomen, en de soort voorstelling, die Schopenhauer bedoelt, als hij zegt: „Die Welt ist meine Vorstellung”. Uit zulke algemeene stellingen leidt men licht te veel af, zelfs wel een geheele wereldtheorie. Nu, zoo is het met deze theoretische reductie van alle neigingen tot egoïsme; zij is te goedkoop, en het probleem is hiermee niet uit den weg.

Toch, aan den anderen kant — en daarmee zijn wij nu midden in het onderwerp — ik vind hier niet enkel een spitsvondigheid. Ik vind er deze belangrijke waarheid in, dat het „ego”, of wil men, het egoïsme, indien men dit woord niet alleen in afkeurende beteekenis gebruikt, toch wel het primaire is, iets dat den mensch van oorsprong af eigen is en dat men bij niemand vergeefs zoekt; wat wij niet durven zeggen van toewijding, „altruïsme”. Alle leven poogt zich in zijn bestaan te handhaven, en de mensch is geen uitzondering; dat zit diep in zijn wezen. Ondenikbaar is niet een wereld, waarin ieder zichzelf zoekt en zichzelf alleen; ondenikbaar niet, ofschoon wèl onuitstaanbaar en oneindig troosteloos; maar ondenikbaar is zeker een wereld, waarin allen, met absolute verwaarloozing van zichzelf, alleen voor anderen

zorgen; men behoeft er zich maar een oogenblik in te denken om de onmogelijkheid te beseffen; het moest op aller ondergang uitloopen, bij uitdooving van het instinct tot zelfbehoud werd elk gevaar te machtig.¹⁾ En hoe omslachtig — dit en parenthèse — zou het laatste zijn! Zullen wij voor elkaar doen wat ieder zelf het beste kan doen? En loopt het daar niet op uit? Is het niet onkiesch en opdringerig, een gebrek aan respect voor de persoonlijkheid? Een uitstekende regel is, dat wij aan niemand uit handen nemen, wat aan hemzelf en aan zijn eigen verantwoordelijkheidsgevoel het beste is toevertrouwd. Een streng doorgevoerd „altruïsme” en niets dan altruïsme is in ieder geval een onmogelijkheid.

Dat er bij allen zoo'n grond van natuurlijk en vaak zeer beperkt egoïsme is, daarvan kan ik geen strict bewijs leveren. Maar wat is er veel, dat er voor pleit! Het is zelfs te merken bij de weldaden, die men elkaar bewijst; er is iets van een verwachting van wederkeerigheid in; dat kan grover of fijner zijn, maar zelden ontbreekt het geheel. De taal getuigt er van: iemand weldoen is „iemand aan zich verplichten”, er ontstaat iets van een betrekking van afhankelijkheid. — Voorbeelden, waar zijn ze niet? Ieder mensch is er een voorbeeld van. Moralisten als La Bruyère, La Rochefoucauld, Paul Rée baseeren er hun vertoogen en maximes op; en héél dikwijls hebben ze gelijk, is er althans in de maximes een stuk waarheid. De ietwat boosaardige Lafontaine wist het: „Chacun se dit ami; mais fou qui s'y repose. Rien n'est plus commun que ce nom, Rien n'est plus rare que la chose”. Of over den aap en de kat, die kastanjes kapen: „Nos galands y voyaient double profit à faire, Leur bien premièrement, et puis *le mal d'autrui*”. Zelfs is een voorbeeld te ontleenen aan het leven van Comte, den man van het volstreckte altruïsme, die zei: „Het welzijn van anderen is het eenige motief, waarnaar wij ons moeten veroorloven te handelen; wij dienen alle begeerte te blusschen, die strekt tot onze persoonlijke voldoening, door haar iedere bevrediging te weigeren, die niet strict geëischt wordt door de lichamelijke behoeften”. Nu heb ik allermint lust om den persoon van Comte neer te trekken; hij poogde oprecht naar dezen regel te leven, hij leefde sober. Hij hield zich aan den regel; maar was daarmee het „ego” uitgedreven? Blijkens het volgende voorval in

¹⁾ Vgl. Spencer *Data of ethics*, pag. 186: Egoism versus altruism. Daarmee is niet in strijd Simmels opmerking over de psychologisch-historische wetenschap, die er op uit is „im scheinbar Individuellen mehr und mehr den Ursprung aus der Allgemeinheit und die Richtung auf sie zu finden. (Daardoor wordt immers 't individueele niet altruïstisch). Duidelijker Everett, *Moral values*, pag. 228: Not only are all the values of the individual built up in coöperation with his fellows, but his very consciousness, his innermost life, is through and through social in its structure. Zeer juist; maar daarom is „the innermost life” nog niet „altruïstisch”; de kwestie blijft, hoe het individueele in de societas is gefundeerd.

het geheel niet. In de *Philosophie positive* van Comte komt een hoofdstuk over sterrekunde voor. Herschell gaf in de jaarlijksche zitting van het *Britsch Genootschap van Wetenschappen* een krasse critiek op een onderdeel van die uiteenzetting, iets over de theorie van Laplace. Stuart Mill zond daarvan aan Comte bericht. Uit de correspondentie van die beiden nu blijkt, niet alleen dat zij over de critiek met geringschatting spreken, het is menschelijk, al is het wat klein, maar ook dat zij de motieven verdacht maken. „Gij hebt reeds”, schrijft Comte aan zijn vriend, „voldoende de boosaardigheid en de kwade trouw van Herschell aangetoond. Hij heeft te veel oordeel en kennis om ernstig en te goeder trouw te gelooven in het verwijt van onwetendheid, dat hij mij toeslingert”. En hij vermoedt, dat Herschell boos is om de critiek in hetzelfde werk op zijn opvatting van sterrekunde. „Hij moet innerlijk de onweerstaanbare kracht van mijn hoofdargument voelen, en reken er op, hij zal nu altijd op den uitkijk staan naar voorwendsels om mijn wetenschappelijke autoriteit te verzwakken. Dat is het wezenlijk motief van zijn gedrag jegens mij”. Hij wil niet in het openbaar antwoorden, maar tegelijkertijd geeft hij zijn voornemen te kennen om in een tweeden druk de geheele discussie, die het object van Herschell's critiek was, weg te laten (is een andere reden denkbaar, dan dat hij de juistheid van die critiek moest erkennen?), maar te behouden en te versterken zijn aanval op diens sterrekundige theorie. Martineau zegt hiervan: „Was er ooit een treuriger ontwijken van den eenvoudigen plicht om te zeggen: Ik dank u, dat gij mij van een dwaling bevrijd hebt?” Eenvoudige plicht! Dat stem ik niet toe. Het is een harde plicht, en wij doen trouw ons best om er aan te ontkomen. Dwaling erkennen is een vrij zeldzame overwinning op de ijdelheid; zeldzaam vooral bij zaken, waarvan wij geen verstand hebben, en waarvan wij dus meenen wèl verstand te hebben; een dilettant bekent nooit ongelijk. Er is absoluut geen reden om Comte zijn geraaktheid heel gewichtig aan te rekenen, en te zeggen: Zie, hoe ijdel en klein-egoïstisch was hij! Onbaatzuchtigheid en warme, waarachtige toewijding (zet hier niet voor in de plaats altruïsme!) kan er zeer wel mee samengaan. De fout van de pessimistische moralisten is, dat zij den mensch op grond van dergelijke feiten voor een ongeneeslijk zelfzuchtig (in afkeurenden zin!) wezen verklaren; dat zij alle daden uit *bekrompen*, enghartig egoïsme afleiden, b.v. om het eens grof uit te drukken: moeders voeden haar kinderen zelve, niet om het welzijn van het kind, maar omdat zij hinder hebben van de moedermelk, enz. Intusschen is het waar, dat in dit trekje van Comte 's menschen kleine „ego” voor ieder te kijk ligt; en daarop wildé ik wijzen.

Ik neem aan, dat de lezer met mij zulk een ego-istischen grond

erkent. En nu meen ik, dat men daar niet zoo maar een „altruïstisch” (of moet ik zeggen: alter-istisch?) deel onzer natuur naast kan plaatsen. Trouwens blijkt dit reeds voldoende duidelijk uit het feit, dat sociologen pogen het ontstaan van altru-istische neigingen te verklaren; ten opzichte van de egoïstische acht niemand dit noodig¹⁾. Wat met anderen in betrekking brengt en houdt, is ongelijksoortig en feitelijk niet met één naam aan te duiden; het is niet één bepaalde neiging, die van nature ons eigen is, waarvan de individuen een grootere of kleinere hoeveelheid bezitten en waaruit naar gelang van de kracht dier neiging meer of minder „altruïstische” daden vloeien; het verband ontstaat op allerlei manier; er zijn vele drijfveeren, zoo min alle van dezelfde soort als van gelijke waarde; men kan zeer wel op het eene punt „altruïstisch” zijn en op het andere niet. En steeds speelt er iets door heen van het „ego”, is er, voor zoover het „altruïsme” van éénige betekenis is, het stempel op van de eigen persoonlijkheid. Dat moet ook zoo zijn, het zijn immers *uw* drijfveeren. Ik dien dit nogmaals te zeggen, omdat het zoo heel belangrijk is. Ego-isme (b.v. als ik om hevige kiespijn een kies laat trekken) kan volstrekt buiten elke gedachte aan een „alter” omgaan; maar in altruïsme moet wel altijd iets van het „ego” zijn, de ander moet binnen den kring van mijn „ego” komen, ik moet mij eenigszins met hem identificeeren. Daarom is de waarde van wat iemand is of doet voor anderen in zoo hooge mate afhankelijk van het gehalte van zijn persoon; het persoonlijke doortrekt de daad, is er niet van los te maken, en dit niet-altruïstische in de daad is voor onze waardeering dikwijls niet het minst belangrijke. „Als wij iemand liefdevol noemen, dan is het, ja omdat hij aan de menschen een goed hart toedraagt, maar ook omdat het hart een groot hart is, omdat hij is een man van karakter, van waarheid, van kracht, van ernst.” (De Bussy).

Op verschillende wijzen komt dus een contact tot stand.²⁾ Ik wil een en ander noemen; op volledigheid maak ik geen aanspraak; het zijn letterlijk *opmerkingen*, namelijk wat ik meen op dit terrein te hebben opgemerkt. Wat ik noem is alles op zijn beurt wel als de verklaring bij uitnemendheid, met uitsluiting van de overige, aangevoerd; zelfs zedekundigen en sociologen zijn eenzijdig, hebben hun stokpaardjes; het is het euvel der voorbarige eenheid, waaraan de geesteswetenschappen zoo lang hebben geleden; ik hoop daarvan vrij te blijven, *de* oplossing van het probleem geef ik niet.

¹⁾ Ölzelt-Newin, S. 36: Die Liebe zu mir selbst ist unendlich und schlechterdings incommensurabel, denn jede Handlung, jeder Atemzug ist ihre Aeusserung.

²⁾ Natuurlijk is het geïsoleerde individu een absurditeit. „The circles of the ego and the non ego everywhere intersect”. Maar om er over te kunnen spreken, moeten wij wat niet gescheiden is, onderscheiden.

Laat ik mij vóór de duidelijkheid zoo mogen uitdrukken: hoe kunnen wij geïnteresseerd zijn bij iets, dat in de eerste plaats betrekking heeft op „een ander”? Het kan zoo zijn, dat er véél-ego blijft. Op de manier van notaris L'Amber t in een vertelling van About. In een duel heeft de notaris zijn neus verloren, en ter vervanging is een stukje huid van een armen Auvergnees door een operatie er voor in de plaats gezet. Ongelukkig leeft voortaan de neus mee met den Auvergnees. Eerst was hij fijner, blanker en aristokratischer dan ooit. Maar daarna trad een vermagering in. Hij verkleurde als een blad in den herfst. De vermagerde vleugels gingen als uitgedroogd door den adem van een onzichtbare sirocco plat tegen het tusschenschot liggen. De dokter zei: „Ge kunt er zeker van zijn, dat de Auvergnees ziek is”. De ongelukkige L'Amber t trok zich de haren uit. Dat was voor de stomiteit, dat hij Romagné zijn deur had uitgegooid en hem de gevraagde hulp geweigerd, terwijl hij bovendien nog vergeten had zijn adres te vragen. Hij stelde zich den armen drommel voor op een armzalig bed, zonder brood, zonder vleesch en zonder Château Margaux. Bij die gedachte scheen het hart te breken. Hij voelde als het ware de pijnen van den armen kerel. Voor het eerst in zijn leven werd hij geroerd *door het leed van een ander*.

Zoo kan werkelijk voor iemand „het andere” gaan *leven*, alsof het „het zijne” was; het is binnen den kring van zijn „ego” getrokken, en zou, indien deze reden niet bestond, er buiten zijn gebleven. Het komt veel voor. De liefde van jonge kinderen voor hun ouders gaat dikwijls niet véél dieper; zij voelen, als zij door den dood hen verliezen, sterker wat zij *dóór* hen, dan wat zij *in* hen missen. In de vertelling van About is het heel grof geteekend; de goede notaris voelt overigens *niets* voor den persoon, het is een zuiver zakelijke verhouding, en hij is zich daarvan bewust. Toch zou ik deze gevallen niet met een afkeurend: egoïsme! aan den kant willen schuiven. Verzacht het geval wat, laat er een persoonlijke relatie ontstaan, en gij zult er niet zoo-veel kwaads in vinden; het is een verruiming van het „ego”, zelfs dit; de gedachten worden gedwongen zich met anderen bezig te houden. Bovendien, „Tua res agitur” is altijd als een krachtige en rechtmatige drijfveer erkend. Wanneer een werkgever gunstige arbeidsvoorwaarden scheidt voor zijn arbeiders, omdat hij het in het belang acht van zijn zaak, zullen wij dit hooger stellen, dan dat hij op roekelooze wijze hun krachten uitput. Zeker is dit het hoogste niet; ja, staat verder zijn leven buiten hun leven, dan is het weinig; maar dat behoeft niet zoo te zijn. Voor deze drijfveer mag hij eerlijk uitkomen; onedel is zij niet. Zij behoort bij de *prudencia*, van ouds een eerbiedwaardige deugd; en zij kan een brug zijn van „ego” naar „alter”; alleen, het is waar, altruïsme in den geijkten zin zou een zeer slechte naam hiervoor zijn.

Ik laat hierop volgen een voorbeeld van zich voor anderen inte-

resseeren, bijna geheel tegengesteld aan het vorige; een voorbeeld, waarin het „ik” totaal terugtreedt, bijkans verdwijnt. Aan Amiel denk ik, naar de teekening die hij van zichzelf geeft in zijn *Journal intime*; de teekening van een zéér fijn voelenden geest, die een geleerden-bestaan leidt zonder groote uitwendige moeilijkheden, zonder veel strijd naar buiten; voorts met een levendige fantasie, waardoor hij zich gemakkelijk in vreemde gemoedstoestanden verplaatst. Meer dan eens spreekt hij over „impersonnalité”. Hij zegt: „Ik ont doe mij met zoo'n gemak van de persoonlijkheid, dat ik mij bij tijden met anderen verwar; mijn eigen manier van zijn verliest zich in de menigte, en ik weet niet meer wat ik ben als individu, omdat mijn individu mij niet méér interesseert dan zijns gelijken. Ik houd er van mij bewust te zijn van alle leven, en als *mijn* leven eenige aantrekking heeft voor mijn nieuwsgierigheid, is het omdat het beter toegankelijk is voor mijn studie. Ik ben voor mijzelf niets dan een laboratorium van verschijnsels, een psychologische staal van de menschheid. Het is mij aangenaam mijzelf bij de hand te hebben als voorwerp van ervaring en waarneming, maar de bijna algemeene behoefte om het eigen ik op menschen en dingen te doen drukken, zijn sfeer van heerschappij en eigendom uit te breiden, een grootsche carrière te zoeken, zich belangrijk, machtig, beroemd te maken, dat instinct is mij ongeveer vreemd; ik ken het slechts in den negatieven vorm, den weezin om in mijn natuur of in mijn onafhankelijkheid gehinderd te worden, mijn tegenstand tegen onrecht, listigheden en onderdrukking”. Hij nadert tot de onderscheidlooze eenheid met alles, de vervloeiing der persoonlijkheid, en — tot indolentie en slapheid. Hij ziet er een gevaar in; de impersonnalité is een verzoeking. Hij klaagt: „Ik ben betrekkelijk bevoorrecht geweest. Heb ik er alle mogelijke partij van getrokken? Geenszins, ik heb gemist ‚kracht tot daad’ (wil, energie)”. Er is een trek van Oostersch quiétisme in hem, een neiging naar het Boeddhisme.

Er is schoonheid in de moraal, die hieruit vloeit; óókschoon „altruïsme”. Zoo, waar hij spreekt over persoonlijke krenking. „Er is slechts één middel om niet te verfoeien hen, die ons kwaad deden en verongelijken, namelijk door hun goed te doen; men komt zijn toorn te boven door de wel-willendheid; men verandert de menschen niet door die overwinning op zijn eigen gevoel, maar men bedwingt zichzelf. Het is vulgair te toornen om de wille van zichzelf, men moet toornen om de groote dingen; men doet de vergiftigde pijl slechts uit de wonde treden door het voorschrift van de zwijgende en voorkomende liefde. Waarom zullen wij aan menschelijke kwaadwilligheid toestaan ons te verzuren? aan de ondankbaarheid, de afgunst, de trouweloosheid zelfs, ons boos te maken? Er is geen einde aan de beschuldiging, de klacht of de kastijding. Het eenvoudigste is *dat alles uit te wisschen*. Wrok en drift verwarren de ziel.” Schoone, oude waarheid is daarin; toch

is er in dit—ik noem het maar weer „altruïsme”—een zeker quiëtisme, een zachtheid, die haar grond vindt in het niet verontrust willen worden; er is te weinig aangegrepen-worden, te weinig activiteit, te weinig van het „ik”; gaat het proces door, dan is het de uitdooving van den levenswil; er is geen contact van „ego” en „alter”, maar de effaceering van beide. Er is „altruïsme” — dit pas ik intusschen niet zoo op Amiel toe — uit gemis aan persoonlijkheid, uit weekheid, gebrek aan weerstand.

Een derde manier, waardoor het mogelijk is ons voor anderen te interesseeren, is door de *sympathie*, niet in de vage beteekenis van genegen zijn, maar als mee-lijden, een ondergaan van wat vreemden gevoelen door onwillekeurige nabootsing. Het verschijnsel is bekend en vaak besproken. Wie een leidekker ziet op een hoogen toren, krijgt — tenminste is het bij velen zoo — een eigenaardige kriebeling in zijn handen, en een gevoel van duizeling. Zien wij iemand in groot gevaar, dan schreeuwen wij het uit. Men vertelde mij het volgende voorval: Een spreker merkte, dat hij een bladzijde van zijn manuscript kwijt was; hij haalde zijn papieren door elkaar, zocht en zocht en vond niet. Een doodsche stilte en iets als schrik viel over de hoorders, er was een algemeene verlegenheid. Een van de toehoorders raakte zoo van zijn stuk, dat hij — of zij, dat weet ik niet — er een heelen dag ziek van was.

Licht leidt men hier te veel uit af. Beteekent het steeds, dat men zeer met anderer lot begaan is? Menschen met een levendige verbeelding en een gevoelig zenuwgestel zijn er het meest aan onderhevig, maar zij zijn daarom niet het meest tot opoffering bereid. *Kunnen* meeleven is een voorwaarde, veel méér niet. Zelfs zullen wij niet zeggen: hoe vollediger de reproductie, des te beter; dat werkt eerder verlamvend.

Een vierde bron van „altruïsme” is *de zin voor gezelligheid*, de sociabiliteit. Vaak is hierin de éénige bron gezien. Het is ook zeer verleidelijk; wij zien menschen elkaar zoeken; blijkt er niet uit, dat zij niet zichzelf zoeken, dat „de ander” hun liefde heeft? Toch is de conclusie voorbarig en onjuist. Om verschillende redenen kan men tuk op gezelschap zijn. Gemeenschappelijke vrees voert menschen tot elkaar; samen is men sterker; het is de vraag, of primitieve stammen niet eerder daardoor zich aaneensloten, dan door een aangeboren sociabiliteit. En nóg is die prikkel sterk. Zelfs is gezegd, dat de zwakste geesten de grootste vijanden van eenzaamheid zijn; zij hebben liever elk mogelijk gezelschap, dan dat zij er zonder zouden willen zijn. Leven de gezelligsten het meest in anderen? Zijn zij het meest tot opoffering bereid? Zijn zij de trouwste vrienden? Of zullen ze niet eerder het aangenaamste gezelschap zoeken? Ontzag voor conventie, de wil om zich te schikken naar de meerderheid, zoodat men het genoeglijk samen heeft, dat alles kan er uit vloeien. Maar iets anders is

toewijding; een gezellig mensch kan zeer egoïstisch, althans egocentrisch zijn. Wel is er kans, dat hij zich voor algemeene zaken interesseert, méér dan de eenzame. Voortdurende eenzaamheid heeft het gevaar van geborneerdheid, van opgaan in de dingen van het kleine ik.

Men zal mij verwijten, dat ik tot nu toe de voornaamste bron van „altruïsme”, namelijk het *ouder-instinct* vergat. *W e s t e r m a r c k*¹⁾ begint zijn hoofdstuk over het altruïstisch gevoel met de beschrijving en verklaring van de „maternal affection”. *Mc D o u g a l l*²⁾ stelt zonder aarzelen den oorsprong in de „parental instinct” en „tender emotion”, die met dit instinct gepaard gaat. „Uit deze emotie ontspringen edelmoedigheid, dankbaarheid, liefde, medelijden, ware welwillendheid, en altruïstische gedragingen van iedere soort; daarin hebben zij haar voornaamste en absoluut wezenlijke wortel, zonder welke zij niet zouden zijn. Philosophen en psychologen hebben in 't algemeen van deze emotie geen notitie genomen, waarschijnlijk doordat dit instinct in mannen ontegenzeggelijk zwakker is dan in vrouwen, en bij sommigen misschien geheel ontbreekt; wij mogen aannemen, dat het gebrek aan filosofen bijzonder eigen is”.

Men vraagt zich af: Kan dit werkelijk gemeend zijn? Is er geen bekrompen moederliefde? Zijn moeders edelmoedig tegenover kinderen van *anderen*? Zoeken zij nooit in de liefde zichzelf? Zijn zij altijd bekwaam tot de zelfopoffering, die noodig is om een kind zijn eigen weg te laten gaan, om het eigen leven in hem te eerbiedigen? Is die liefde een kracht, niet alleen om veel te *doen*, te zorgen en te sloven, maar ook om ter wille van het kind zichzelf te overwinnen? Iemand vertelt van een moeder, die in staat zou zijn haar leven te geven voor het geluk van haar kind, maar die, hoewel ze voldoende rijk is, er niet toe komen kan haar kinderen het voedsel te geven, 't welk zij noodig hebben, uit *zuinigheid*. Er is zwakke, onzuivere, ongezonde moederliefde; zij is bijna evenzeer een zedelijk gevaar als een zedelijk voorrecht. Al dit kwaad over moeders gaat mij moeilijk uit de pen; men geloove, dat de eenzijdige verheerlijking van *Mc D o u g a l l* er de schuld van is.

Dat het moeder-instinct een bron van „altruïsme” is, wie trekt het in twijfel? Wat ik in twijfel trek is alleen, dat uit dit instinct zou zijn alle edelmoedigheid, enz.; dat is niet waar. Deze emotie moet zich vergenoegen met een plaats naast andere oorzaken van „altruïsme”. Daarmee eindig ik mijn reeks.

Ik wilde slechts enkele lijnen trekken; veel minder een probleem — het groote probleem immers van „Individu en gemeenschap”? — stellen en oplossen (dat laatste was mij al volkomen vreemd), dan tot gedachten prikkelen; ik hoop, dat het laatste mij gelukt is.

¹⁾ Origin and development etc., II, p. 186.

²⁾ *Mc D o u g a l l*, Social psychology, p. 67 v.v.